

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 5 Sayı: 1 Nisan 2022

ss. 399-428

Makalenin Geliş

Tarihi

23/03/2022

Makalenin

Kabul Tarihi

27/04/2022

Yayın Tarihi

30/04/2022

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA BİR ANAKRONİZM ÖRNEĞİ: TÜRKİ-İ BASİT VE MAHALLİLEŞME

Levent KORKMAZ*

ÖZET

Tarihteki olayları değerlendirmede yanılığın içerisinde olma anlamını ihtiva eden anakronizm, herhangi bir unsuru kendi zaman diliminden kopararak farklı bir tarihselliğin içerisine yerleştirip onu yerleştirilen tarihsellikte anlama çabasıdır. Klasik Türk Edebiyatı, Fransız İhtilali'nden sonra gelişen milliyetçilik akımlarının dil ve edebiyatlara yönelik etnik merkezli, ayrıştırıcı bakış açılarından olumsuz etkilenmiştir. Bu edebiyat, yeni kurulan ulus-devlet konjonktüründe millî olmamakla suçlanmış yahut milliyetçi reflekslerle oluşan bilinçli tepkilerin varlığı arayışına girilmiş, millî şuurun temellerine tarihi derinlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Son yıllarda ilk kez Fuad Köprülü tarafından ileri sürülen "Türki-i basit ve mahallileşme" kavramları bu çabalarla ilişkilendirilmiştir. Araştırmacılar tarafından bir taraftan Köprülü'nün iddiaları sürdürülürken (bu kavramlar birtakım sanatçılar tarafından, XXI. yy.ın konjonktüründeki çağrışımla, millî bir şuur ile ortaya çıkan tepkisel bir hareket gibi değerlendirilirken) bir taraftan da bu iddiaların anakronik yaklaşımlar barındırdığına dair itirazlar oluşmaya başlamıştır. Hem akım iddialarına hem de akım olamayacağına dair iddialara konu olan bu kavramlara yönelik çalışmaların kronolojik düzlemine hâkim olmak ve konuyla ilgili daha doğru değerlendirmeler yapmayı kolaylaştırmak amacıyla toplu bir şekilde verilmesi önem kazanmıştır. Her iki iddianın da temellendirilmesi hususunda zayıf yönlerinin olduğu düşüncesinden hareket eden bu

* MEB, Doktora Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, leventkorkmaz06@gmail.com, OCRİD ID: 0000-0001-5236-9959.

makalede ilgili kavramların günümüzün anlayışıyla birer akım olamayacağına yönelik iddialar değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fuad Köprülü, Türki-i basit, mahallileşme, anakronizm, akım.

TÜRKİ-I BASIT AND LOCALIZATION: AN EXAMPLE OF ANACRONISM IN CLASSICAL TURKISH LITERATURE

ABSTRACT

Anachronism, which includes the meaning of the probability of standing in error when judging the historical events, is the struggle to understand any cases by separating them from their own time dimension and placing them into a different historicity, where it is figured out. After the French Revolution, classical Turkish literature has been negatively affected by the nationalist movements and their ethnic-centered, discriminative views directed towards languages and literature. This literature was blamed to not be national from the conjuncture of a just founded nation-state or was questioned if it included the conscious reactions brought by nationalist reflexes and then a historical deepness was tried to be added to the fundamentals of the national consciousness. The concepts of “Türki-i basit and mahallileşme (localization)” first introduced by Fuad Köprülü in recent years has been associated with these efforts. While the claims of Köprülü have been continued by researchers (and while also these concepts are/were evaluated by some artists as a reactionary movement brought by national consciousness), objections have been to these claims on having anachronic approaches. It has now become more of an issue that the subject is presented in a collective way in order to both have the command of a chronological plane of the studies on these previously-mentioned concepts which are claimed whether to be movements or not and to allow clearer evaluations on the subject to be carried out. In this article, which emerges from the opinion of the fact that both claims have weak sides when they are grounded, the claims on the assumption that these concepts cannot constitute a movement using today’s understanding are tried to be based on.

Keyword: Fuad Köprülü, Türki-i basit, localization, anachronism, movement.

GİRİŞ

Edebiyat, bir milletin kültür aynasıdır. Türk milletinin İslamiyet’i kabulüyle dâhil olduğu kültür muhitinde; itikadî anlayışını, maddî-manevî hüviyetini, sosyal çehresini, düşünce sistemini, zevk-i selimini aksettirdiği Klasik Türk Edebiyatı, Türk tarihinin ve medeniyetinin temel taşıdır.

Eski/Klasik Türk Edebiyatı, Divan Edebiyatı, Osmanlı Edebiyatı gibi literatürde çeşitli adlandırmalarla ifade edilen bu edebiyat geleneği, Fransız İhtilali neticesinde gelişen milliyetçilik akımı ve bu akımın beraberinde getirdiği dillere ve edebiyatlara yönelik tasnifçi bakış açısından nasibini almış, ayrıştırıcı değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Bu değerlendirmelerde, edebî bir metni, özellikle şiir metnini, tesis eden sanatçının; yaşamdan, dış dünyadan aldıklarını, bir edebiyat geleneği içerisinde, zamanına ve şahsına ait ruhun potasında eriterek yeniden kurguladığı ve dış dünyayla paylaştığı ıskalanmıştır. Metin, sanatçı ve devir arasındaki tabii ilişki, metni kuran ile okuyan arasındaki zaman farkını önemli kılmaktadır. Metni kuran ile metnin muhatabı arasındaki zaman ve çevre farkı, metnin sahîh bir şekilde anlaşılmasını ve yorumlanmasını zora sokmakta, zaman ve çevre farkı arttıkça metin ile muhatabı arasındaki iletişimde aşılması güç bariyerler oluşmaktadır. Bu bariyerleri aşmak için okuyucuya metnin oluştuğu devrin atmosferini çok iyi bilme, âdeta bir arkeolog titizliğiyle çalışıp metnin oluştuğu dönemin başta dil ve edebiyat olmak üzere tüm kültürel ve bilimsel hüviyetlerine sahip olma vazifesi düşmektedir. Sadece dil açısından bile bu vazife hakkıyla yerine getirilmediğinde “tabanca yemek” (tabanca: tokat, şamar, şaplak) ifadesinin “kurşun yemek” şeklinde anlamlandırılması önüne geçilemez bir hata olur (Tulum, 2011: 1674).

Her devir bir ruh barındırır ve kalabalıkları bir araya getiren bu ruhun oluşturduğu ülküdür. Toplumların bir ideal etrafında kümelenişi ve bu idealin yüzyıllara göre değişen hüviyeti, arkalarında bıraktıkları metinlerden takip edilebilmektedir. Türklerin İslamiyet’i kabulüyle dâhil olduğu itikadî ve kültürel muhit, belli bir süreç dâhilinde tüm unsurlarıyla birlikte kültürel değişimi beraberinde getirmiş, Türk-İslam değerler sentezi inşa edilmiştir. Arap-Fars-Türk itikadî ve kültürel muhiti, kendini en fazla kültürün en önemli parçası olan dil ve edebiyatta göstermiş, geliştirilen ortak edebî geleneğin içinde her millet, sosyolojinin doğası gereği kendi millî ve kültürel dokunuşlarını gerçekleştirmiştir.

Anakronizm, tarihteki olayları değerlendirmede yanılığın içerisinde olma anlamını ihtiva etmektedir (Akalin vd. 2011: 120). Bu hata, herhangi bir unsuru kendi zaman diliminden kopararak farklı bir tarihselliğin içerisine yerleştirip onu yerleştirilen tarihsellikte anlamaya çalışma eylemi olarak tanımlanabilir. Sanatın birçok kolunda; tarih, teoloji, edebiyat gibi disiplinlerde bu zamansallığı göz ardı etmek tehlikeli bir zemin oluşturmaktadır.

Sosyal iklimdeki değişimin metne tezahürü kaçınılmazdır. Hâl böyle iken çağımızdan çok ötede yer alan, farklı hayat şartlarında teşekkül eden metinleri anlama ve yorumlama faaliyeti, zihniyet okumasını zorunlu kılar. Metni tesis eden ve okuyan arasındaki bu zamansallık yanlış yorumların gelişmesine neden olabilmektedir. Klasik Türk Edebiyatı'nda bazı meseleler bu metodolojik yanlışlardan ve çağın baskın zihniyetinin asırlar öncesini perdelemesinden uzak tutulamamış; bu edebiyatta millî/mahallî unsurların aranışı gündeme gelmiştir. Bu durumun ortaya çıkışında, ümmet kültürünün sosyal ve tarihsel zorunlulukların etkisiyle yerini millet kültürüne bırakmasının büyük tesiri söz konusudur. Yeni açılan ulus-devlet şemsiyesi altındaki zihniyet, millî kimliğin oluşumunu gerilere götürmeye, tarihî temeller aramaya yönelmiş ve böylece Klasik Türk Edebiyatı'nda millî bir uyanış ve duyuşun ilk adımlarını arayıcı bakış açısı gelişmiştir. Büyük oranda bu bakış açısının tesiriyle literatüre giren Türkî-i basit ve mahallîleşme kavramları, millî bir şuur ile gerçekleştirilen ve benzer özelliklerle değerlendirilen birer akım olarak ele alınmıştır. Bu iki kavramın benzer özelliklere sahip birer akım gibi değerlendirilmesinin yanı sıra Türkî-i basitin mahallîleşmenin bir kolu/yansıması olarak ele alınması da söz konusu olmuştur. Edebî akım iddialarına konu olan bu iki kavram için öne sürülen özelliklerin birbirine yakın olduğu, akım iddialarının kritiği yapılırken birlikte ele alınmasının daha doğru olacağı, akım iddialarının temellendirilmesine yönelik argümanların yeterli olmadığı ve anakronik yaklaşımlar barındırdığı yönündeki antitezin, bu kavramların tarihî gelişiminden bağımsız bir şekilde ele alınamayacağı aşikârdır.

Türkî-i Basit

Türkî-i basit terimi, 1921 yılında Fuat Köprülü'nün (ö. 1966) Tevhid-i Efkâr gazetesinde çıkan "Millî Edebiyatın İlk Mübeşşirleri" adlı makalesiyle literatürümüze girmiş ve günümüze kadar türlü değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Köprülü, bu makaledeki tespitlerini "Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri ve Divân-ı Türkî-i Basit" adlı eserinde daha da geliştirerek Tatavlı Mahremî (ö. 1535) ve Edirneli Nazmî'nin (ö. 1585-86?) sade, terkipsiz Türkçe ile ve imkân dâhilinde yabancı kelimelerden berî olarak şiirler yazmaya başladıklarını, buna da "Türkî-i basit" adını verdiklerini ve kendisinden önce bu durumun araştırmacıların dikkatini celp etmediğini dile getirir (1928: 17-18). Köprülü tarafından Mahremî'nin de Nazmî'yle birlikte bu cereyana dâhil edilmesinde Mahremî'nin Âşık Çelebi (ö. 1572) tezkiresinde bahsedilen ve henüz elimize ulaşmayan "Basit-nâme" adlı eseri etkili olmuştur. Köprülü,

Âşık Çelebi'den hareketle Basit-nâme hakkında elfazının, temsil ve teşbihatının Türki olduğu, içerisinde Arapça, Farsça lafızların bulunmadığı, Mahremi'nin bu üslupla iki gazel dercelediğini nakleder (1928: 18). Köprülü'nün bu iki şairin sade, terkipsiz Türkçeyle yazdıkları şiirlere Türki-i basit adını verdiklerini iddia etmesinde şüphesiz Nazmi'nin bazı şiirlerinde kullandığı Türki-i basit başlığı ve Mahremi'nin "Basit-nâme" adlı eserinin ismi etkili olmuştur.

Mezkûr eserinde Köprülü, Nazmi'nin divanında yer alan ve "Türki-i basit" başlığını taşıyan şiirleri bir araya getirerek "Divân-ı Türki-i Basit" başlığıyla yayımlar (1928: 68) ve XVI. yüzyılda başka şairlerin de bu tarzda şiirler yazmış olabileceğini, bu durumun sade bir dille yazma akımının başlaması şeklinde değerlendirilebileceğini dile getirir (1928: 18). Eldeki verilerin yeterli olmaması sebebiyle Edirneli Nazmi'nin "Türki-i basit" başlığını taşıyan şiirlerinden hareketle böyle bir akımın başladığı tahmininde bulunan, kesin cümleler kurma hususunda imtina gösteren Köprülü, bu akımın hangi sosyolojik gelişmelerle başladığı, bu tarzda şiirler yazan başka şairlerin olup olmadığı, edebî muhitlerde nasıl yankılandığı hususlarında kesin cevaplar vermenin mümkün olmadığını, aranan cevapların yeni vesikaların ortaya çıkışıyla bulunabileceğini vurgular (1928: 18).

Köprülü'nün bu ihtiyatlı dili, kesin hükümlere varmak için Edirneli Nazmi'nin "Türki-i basit" başlığını taşıyan şiirlerinin dışında başka belgelere de duyulan ihtiyacın vurgulanması önem taşımaktadır. Nazmi'nin edebî sanatlara ve aruz kalıplarının hepsine örnekler vererek devrin edebî ilimlerine aşına olduğunu göstermek istediğini dile getiren Köprülü, Nazmi'nin sade Türkçe ile şiir yazmayı da bir "sanat" olarak addettiğini belirtmesi, Türki-i basiti bir cereyan olarak kabul etmek hususundaki ihtiyatlı dilin sebebini ortaya koyar gibidir (1928: 68). Cereyan, sanat sözcüklerinden sonra Türki-i basit için Köprülü moda sözcüğünü de kullanmış, XVII. yy.da Türki-i basit ile şiir yazma modasının tamamıyla ihmal edildiğinden yakınmıştır (1928: 29).

Köprülü eserinde, "Türki-i basitle yazan başka şairler de oldu mu, bu hareket edebiyat muhitinde nasıl karşılandı?" sorularını sorduğu II. bölümden sonra III. bölümde "Basit-nâme" adlı eserden hareketle Türki-i basitle şiir yazma fikrinin ilk olarak Mahremi'de görüldüğünü ifade etmiştir (1928: 18). Âşık Çelebi'nin tezkiresinde bahsedilen bu eser günümüze kadar elimize ulaşmamış, tetkik edilme imkânı hâsıl olmamıştır. Köprülü de bu hususa, Basit-nâme'nin değil konusunu manzum ya da mensur olduğunu anlamamanın bile mümkün olmadığını ifade ederek dikkat çekmiştir (1928: 19).

Köprülü'nün hiç inceleme fırsatı elde etmediği eserden hareketle Türki-i basit ile şiir yazma düşüncesinin ilk Mahremi'de görüldüğünü iddia ettiği aşikârdır.

Mahremi'nin Türki-i basit ile yazma düşüncesine nereden ulaştığını sorgulayan, 16. asırda aruz vezniyle ve sade lisanla yazılan gazellerin ve murabbalların olduğunu ve bunların halk ictimagâhlarında büyük rağbet görüp bestelendiğini dile getiren Köprülü, Mahremi'nin halkın bu teveccühünden hareketle Türki-i basit ile yazma fikrine düştüğünü ifade eder ve Mahremi'yi millî lisan ve edebiyat cereyanının ilk mübeşşiri olarak ilan eder (1928: 20). Burada dikkat çeken husus, eserinde gerek Mahremi'nin gerek Edirneli Nazmî'nin hayatlarına ve edebî kişiliklerine tezkirelerden hareketle geniş yer veren Köprülü'nün, Basît-nâme hakkında Âşık Çelebi'deki "İçlerinde lafz-ı Arabî ve Acemî yoktur." kaydı dışında bu sanatçıların sade Türkçeyle şiir yazdığına dair herhangi bir veriye ulaşamamasıdır. Tek bir veriyi kullanarak sade lisanla şiir yazma cereyanını başlatan Köprülü, edebiyatımızın seyrini yüzyıllara göre anlatırken IV. Murat'ın (ö. 1640) Mülhemî'ye (ö. 1650) sipariş ettiği, kendi döneminin manzum tarihi için yazılan "Şehinşâh-nâme" adlı eserden bahseder ve bu eserin Farsça yazılmasının umumî bir cereyanın neticesi olmadığını, şahsî bir hevesin mahsulü olduğunu dile getirir (1928: 28). Yine burada da tek bir veri vardır ancak sonuç bir cereyana bağlanmamıştır.

Fuad Köprülü ile başlayan Türki-i basit cereyanı iddiaları günümüzde tartışılır olmuş, farklı görüşler ortaya atılmıştır. Fuad Köprülü'nün düşüncelerini devam ettirip daha da ileriye taşıyan cephenin yanında böyle bir cereyanın varlığından söz edilemeyeceğini düşünen karşı bir cephe de oluşmuştur. Köprülü'nün düşünceleriyle hemen hemen aynı istikamette görüş beyan edenler "Türki-i basit" için "cereyan, dilde milliyetperverlik cereyanı, yol, hareket, akım, çığır, kampanya, anlayış, edebî oluşum, Türkçecilik akımı" gibi farklı sıfatlar kullanmışlardır. Yapılan tanımların devrin diline yoğunlaştığı "Türkçeyi kaba, ahenksiz ve yetersiz bulan görüşü karşı tepki olarak ortaya çıkan bir akım, Türkçenin Arapça ve Farsça istilasına uğraması sonucu dilde milliyetçilik hareketi, kırılan Türklük gururundan başka halkın yüksek zümre yazısını giderek anlayamaz oluşunun da tesiriyle doğan akım, konuşma dilinden uzaklaşan, eğitim görmüş bir azınlığın dili hâline gelen Osmanlıcaya karşı çıkan tek akım" gibi yorumlara yer verildiği görülmektedir.¹

¹ Sadettin Nüzhet, Köprülü'nün görüşlerini tekrar mahiyetinde bu iki hadisenin (Türki-i basit başlığı ve Basit-name adlı eser) sade dile doğru yeni bir cereyan başladığının göstergesi olduğunu dile getirir (1931: 214). Nihal Atsız, Acem taklidi Divân edebiyatının güçlü bir şekilde

yayılarak milli dil ve kültürümüzü tehdit etmesi üzerine XV. yüzyılın sonlarında Türkiye’de dilde milliyetperverlik cereyanının başladığını ve aruz vezniyle olmakla beraber, yalnız Türkçe sözler ve teşbihlerle şiir yazma cereyanı olan bu Türkçülüğe Türkî-i basit cereyanı dendiğini ve bu cereyanın ilk temsilcisinin Aydınlı Visalî olduğunu dile getirir (1934: 1). Abdülbaki Gölpınarlı, XVI. yy.da Mahremî ve Nazmî’nin Arapça ve Farsça terkipler kullanmadığını, Türkî-i basit denen bir tarz meydana getirdiklerini, dil bakımından önemli olan bu hadisenin fantezi olarak kaldığını dile getirir (1954: 8). Ağâh Sırrı Levend, XV. yy. sonlarında çok sade bir dille bazı manzumelerin yazıldığını, Visalî’den sonra, Mahremî ve Nazmî’nin de bu yolu devam ettirmek istediğini, bu manzumelerin içinde hiçbir yabancı kelime olmadığını, bu hareketin divan diline karşı bir tepki sayılabileceğini, geçici bir heves mahsulü olmayan bu gayretin belki bilinçaltına gizlenen ve zaman zaman kendini duyuran bir özlem olarak kabul edilmesinin daha doğru olacağını, Mahremî ve Nazmî’den sonra bu yolda yürüyen sanatçıların olmadığını ve bu güzel teşebbüsün bir çığır açmadan kaybolduğunu dile getirir (1960: 76-77). Hasibe Mazıoğlu, Türkî-i basitin XV. yy.da şiir diline karşı tepki olarak çıkan bir akım olduğunu, Mahremî ile Nazmî’de bilinçli bir şekilde devam ettiğini ifade eder (1965: 612). Ahmet Kabaklı, Türkî-i basit için XV ve XVI. yy.larda Türk Divan şiiri içinde dilde Türkçecilik, biçim ve özde yenilik yapmak isteyen bir akımdır, tanımını yapar (1971: 319). Özcan Türek, Türkî-i basiti Visalî ile başlayan bir akım olarak görür ve Türkî-i basitin Türkçeyi kaba, ahenksiz ve yetersiz bulan görüşe tepki olarak ortaya çıktığını, kırılan Türklük gururundan başka halkın yüksek zümre yazısını giderek anlayamaz oluşunun da tesiriyle bu akımın doğduğunu ifade eder (1976: 156). Orhan Soysal, Türkî-i basitçilerin Arap ve Fars dillerinin Türkçe üzerindeki etkisi karşısında millî bir akım temsilcisi olarak ortaya çıktığını düşünür (1978: 331). Sedit Yüksel; Türkî-i basiti, halk deyimlerini, atasözlerini, halk dilindeki mecaz ve cinasları kullanarak aruz vezniyle ancak içinde yabancı sözcük ve tamlamalar bulunmayan bir dille şiir yazma akımı şeklinde tanımlar (Yüksel 1980: 64). F. K. Timurtaş, Visalî ile başlayan sade Türkçe ile şiir yazma merakının Mahremî ve Nazmî’de basit Türkçe cereyanını doğurduğunu belirtir (1981: 86). N. S. Banarlı, basit Türkçe cereyanı olarak gördüğü Türkî-i basitin XVI. yy.ın birinci yarısında bazı mahfillerde hem bir marifet hem de bir moda hâline geldiği görüşündedir (1983: C.I, 623). H. E. Cengiz, saf halk dili ve halk dilindeki mecazlara, cinaslara, atasözlerine ve deyimlere yer veren sade Türkçe ile şiir yazma akımı olarak görür (1983: 284). Şemsettin Kutlu, Edirneli Nazmî ile Tatavralı Mahremî’yi birbirlerini tanıyan iki arkadaş olarak ele alır; ikisinin birlikte Türkî-i basit adında bir çığır, belki bir kampanya açtıklarını, katıksız Türkçeyle şiirler yazdıklarını, bu iki arkadaşın edebiyat ve sanat dilinin temiz ve duru olması yolunda divan edebiyatının ilk ve son aşamacıları olduğunu dile getirir (1983: 132). Cem Dilçin, XVI. yy.da Arapça ve Farsçadan giren sözcüklerle ağırlaşan Türk şiir diline karşı çok sade bir Türkçeyle şiirler yazarak tepki gösterenlerin olduğunu, ilk tepkinin Mahremî’den geldiğini, basit ve sade Türkçeyle yazılan şiirlere basit-nâme ya da Türkî-i basit denildiğini ve Nazmî’nin bu tarz şiirleri olduğunu dile getirir (1986: 170). Y. Z. Öksüz, dilde mahallileşme de diyebileceğimiz, yalnız Türkçe sözlerle şiir yazma akımı olan hareketin Türkî-i basit diye adlandırıldığını, bu hareketin başarısız olsa da temiz Türkçenin kendini her vesileyle hissettiren devamlı bir hayata sahip olduğunu göstermesi bakımından önemli sayılması gerektiğini belirtir (1995: 9-10). Burhanettin Çakım, Türkî-i basiti dilin sadeliğini korumak için bilinçli bir şekilde başlatılan hareket olarak görür (1996: 49). Mustafa Özkan, Türkçenin Arapça ve Farsça istilasına uğraması sonucu dilde milliyetçilik hareketinin baş gösterdiğini, yalnız Türkçe kelimelerle hatta yalnız Türkçe benzetmelerle şiir yazma şeklinde Türkî-i basit (sade Türkçe) adlı bir hareketin geliştiğini, ilk temsilcisinin Visalî olduğunu ifade eder (1997: 232). W. G. Andrews, Nazmî ve Mahremî’nin Farsça ve Arapça kelimelerin yerine Türkçe karşılıklarını kullanma yolunu tuttıklarını, Divan şiiri sözdağarcığında köklü değişiklikler yapmaya çalıştıklarını, bu girişimin hem takipçi yaratma hem de divan şiirinin söz dağarcığının geleneksel akışını değiştirme bakımından başarısız olduğunu söyler (2000: 75-76).

Köprülü'nün Nazmî'nin divanında yer alan bazı gazeller için kullandığı başlıktan ve Mahremî'nin basit-nâme adlı eserinden hareketle ileri sürdüğü Türki-i basit kavramının hüviyeti sonraki araştırmacılar tarafından farklı yaklaşımlara tabi tutulmuş; Mahremî'den önce de sade Türkçeyle şiir yazan şairlerin bulunduğu ancak Mahremî'nin bu eserlere Türki-i basit ismini vererek durumu bir hareket noktasına getirdiği iddia edilmiş (Erkal 2009: 72), Mahremî'nin Türkçe anlayış bakımından şuurlu ve milliyetçi bir şair olduğu dile getirilmiş (Kavruk 2008: 69), dönemin kaynaklarında bir araya geldiklerine dair hiçbir kaydın yer almadığı Edirneli Nazmî ile Mahremî'yi birbirlerini tanıyan iki arkadaş olarak ele alan, ikisinin birlikte Türki-i basit adında bir çağır, belki bir kampanya başlattığını ileri süren görüşler dahi ortaya atılmıştır (Kutlu 1983: 132).

Türki-i basit'in ilk temsilcisinin kim olduğu hususunda da farklı görüşler yer almıştır. Nihal Atsız, ilk temsilcisini Aydınlı Visâli (ö.?) olarak kabul etmiş (1934: 1); Atsız'dan sonra aynı görüşü devam ettirenler olmuştur (Levend 1960: 76-77, Türek 1976: 156, Yüksel 1980: 64, Timurtaş 1981: 86, Özkan 1997: 232). Kemal Yavuz ise Gülşehri'nin (ö. 1317'den sonra) asrında Türkçecilik cereyanının öncüsü olduğunu ve kendisini sonraki şairler için bu alanda bir öncü durumunda görmek gerektiğini, belki de bir buçuk asır sonra başlayacak olan Türki-i basit cereyanının ilk mübeşşirlerinden biri olabileceğini dile getirmiştir (1983: 24).

Türki-i basit'in başarılı olamaması hususunda da birçok sebep öne sürülmüştür. Öz Türkçeyle güzel ve ahenkli bir şiir söylemenin, çok sade bir Türkçeyle aruzu kullanmanın zorluğu, Mahremî ve Nazmî'nin sanatçı kişiliklerinin zayıf olması, birinci sınıf şair olmamaları ve şiirlerinde teknik hataların bulunması, gerekli lirizm ve ahengin olmaması, kendilerinden sonra takipçilerinin olmaması, şairlerin Türki-i basit ile şiir yazmayı küçümsemesi gibi sebeplerle Türki-i basitin sona erdiği ifade edilmiştir (Gölpınarlı 1954: 8, Mazıoğlu 1965: 612, Yüksel 1980: 64, Timurtaş 1981: 86, Kutlu 1983: 132, Dilçin 1986: 170, Erkul 2004: 126).

Cemal Kurnaz, Türki-i basit akımının kalıcı bir etkisi olmasa da divan şiirinin gelişimi içinde bir merhale olarak hatırlanması gereği düşüncesini dile getirir. (2003: 43) Kemal Bek, konuşma dilinden uzaklaşan, eğitim görmüş bir azınlığın dili hâline gelen Osmanlıcaya karşı çıkan tek akım olarak değerlendirir (2004: 328). Rasih Erkul, XV. yy.da şiir diline tepki olarak ortaya çıkan, güçlü bir akıma dönüşemeyen ve bir iddiadan ibaret kalan edebi bir oluşum olarak görür (2004: 126).

Türki-i basit'e yönelik yaygın telakkilere karşı muhalif sesler de kendini göstermiştir. V. M. Kocatürk'ün, Edirneli Nazmi'nin Türki-i basit ile yazdığı şiirlerin yeni olmadığını, kendisinden önce de XIII ve XIV. yy.larda aynı dil ve edada şiirler yazıldığını dile getirmesi önemli görünmektedir. Kocatürk'ün, Nazmi'nin yaptığının bir millilik, bir ilerilik olmadığını, bilakis bir gerilik olduğunu, basit olmayan Türkçeyle yazdığı şiirlerin daha güzel olduğunu, kendisinden önce başka örneklerinin bulunmaması hâlinde yaptığının manalı ve değerli olabileceğini söylemesi dikkat çekicidir (1964: 355). Kocatürk'ten sonra Türki-i basit'e yönelik asıl farklı ses A. F. Karamanoğlu'ndan gelmiştir. Karamanoğlu, Türki-i basit hareketini ve benzerlerini münferit hareketler olarak görmüş ve Türk toplumunda bir sade dil arzusunun varlığını gösteren bu hareketlerin şuurlu bir milliyetçilik veya Türkçülük düşüncesiyle ortaya çıktığının düşünülmemeyeceğini zaten milliyet ve milliyetçilik kavramlarının bize Batı'ya yöneldikten sonra geldiğini dile getirmiştir (1978: 86-87). Karamanoğlu'nun bu çıkışı, âdeta Türki-i basit'e yönelik anakronik yaklaşımlara itiraz niteliğindedir.

Türki-i basitin bir akım olduğuna yönelik en güçlü itirazlar ise Ziya Avşar'dan gelir. Avşar, önce doktora tezinin inceleme kısmında sonra da "Türki-i basit'i Yeniden Tartışmak" adlı makalesinde Türki-i basiti etraflıca sorgulamış, bir akım olamayacağına yönelik gerekçelerine geniş bir şekilde yer vermiş; Türki-i basiti mahallileşme akımına bağlı bir kol, mahallileşmeyi de kelimenin tam anlamıyla bir akım olarak konumlandırmıştır (1998: LXVIII -LXXIII; 2001: 127-141). Avşar, daha sonra bu görüşlerini değiştirir ve mahallileşmeyi akım saymanın ciddi bir algı körlüğü olduğunu ifade eder (2013: 93).²

² Avşar'ın Türki-i basitin bir akım olamayacağına yönelik gerekçeleri şu şekilde sıralanabilir: 1. Akımlarda ortak bir anlayış etrafında toplanma esastır. Türki-i basit bir ortak anlayış hâline gelmemiştir. Visalî'nin Türki-i basitle ilişkisi bir tevatürden ibarettir. Nazmi'nin Mahremî'yi takip ettiğini gösterecek hiçbir emare yoktur; kaynaklarda bu iki şairin herhangi bir şekilde bir araya geldiğine yönelik bilgi yer almamakta, Nazmi'nin hacimli divanında Mahremî'ye dair bir ima bulunmamaktadır. Her şeye nazire yazan Nazmi, Mahremî'ye nazire yazmamıştır. 2. Nazmi'den bahseden tezkireler onu bir akımın öncüsü yahut takipçisi olarak göstermemiştir. 3. Mahremî'nin Basit-nâme adlı eseri elimize geçmediği için Mahremî'yi gerçek boyutlarıyla değerlendirme imkânı bulunmamaktadır. 4. Türki-i basit şuurlu bir hareket değildir. Sade Türkçeyle yazmayı amaçlayan hareketin adının terkipli olması şuur boyutunun olmadığını göstermektedir. 5. Bir durumun aynı anda hem akım hem moda hem de sanat olması zordur. 6. Türki-i basit sanıldığı gibi bir tepki hareketi değildir. Temsilcilerinin asıl eserlerinin, Türki-i basit dışında (teпки gösterdiği düşünülen) ürünler olması bunu göstermektedir. 7. Türki-i basit, mahallileşme hareketine atasözü, deyim ve konuşma dili dışında arkaik kelimeleri de içine alan daha sade bir dil teklif etmiştir. Tezkirelerin Türki-i basitten söz etmemesi, onu mevcut anlayışın yeni bir teklifi olarak görmelerinden ve başka bir hüviyette takdim etme ihtiyacı hissetmemelerindedir. 8. Mahallileşmenin en verimli dönemine denk geldiği için Türki-i basitin

Ziya Avşar'ın tezindeki tespitlere önemli ölçüde katıldığını ifade eden M. Fatih Köksal, Türkî-i basiti “cereyan, akım, hareket” vs. gibi adlarla nitelendirmenin tartışmaya açık bir konu olduğunu, kaynaklarda böyle müşterek bir anlayıştan bahsedilmediğini, Türk kelimesini aşağılayıcı ifadelerle kullanan Nazmî'nin Türkî-i basit ile yazma merakının yenilik, farklılık ve orijinallik arayışı olarak sayılması gerektiğini belirtir ve Cumhuriyet'in kuruluş yıllarının, dil ve edebiyatla ilgili kabul ve retler üzerindeki tesirini vurgular (2002: 116-17).

Ahmet Mermer, Türkî-i basit'in bir edebî akım olmasının mümkün görünmediğini, akımlarda belli bir grup ve ölçüler içerisinde takipçilerin olacağını, Türkî-i basitin bu özelliklere cevap vermediğini, sade Türkçeyle şiir yazmanın Nazmî'den önceki şairlerde de az da olsa görüldüğünü, Visâli'yi Türkî-i basitin temsilcisi olarak ele almanın uygun olmadığını, Nazmî'nin çabasının farklı görünme gayreti olduğu hususunda Köksal'a katıldığını, Türkî-i basitin bir Türkçecilik akımı, Arapça ve Farsçaya karşı bir tepki ve sanat hareketi olmayıp Divan şiirinin gelişme çizgisinde mahallileşmenin önemli bir yansıması/ayrı bir görüntüsü olduğunu dile getirir (2006: 20-25). Erdoğan Uludağ da benzer yaklaşım içerisindedir ve Türkî-i basitin tartışılması gereken bir kavram olduğunu, akımların meydana çıkması için ortak bir duyuş ve fikir etrafında birleşmenin esas olduğunu, bugün elimizdeki bilgiler ışığında Türkî-i basitin ortak bir anlayış hâline gelmediğini dile getirir (2009: 325). Milli lisan şuurunu teşekkül ettiği tarihten çok daha ötelere götürmek isteyen bakış açısının yanlışlığı Semih Tezcan'ın da dikkatini çekmiştir. Tezcan, 19. yy. öncesinde dilde aşırı yabancılaşmaya, “ulusal dil” bilincine bağlı bir tepki duyulmuş olmasını beklemenin apaçık bir anakronizm olduğunu, ulusal kavramının olmadığı bir dönemde ulusal dil bilincinin de olamayacağını dile getirmiştir (2010: 259). Köprülü'nün tarihî hakikatleri belli amaçlar doğrultusunda kullanan anakronik yaklaşımının, dönemin edebî zihniyetiyle büyük ölçüde örtüşerek tartışmasız bir doğru hâlini alışı Ziya Avşar tarafından da dile getirilmiştir (2013: 91).

Unutulmamalıdır ki her oluşumun ilki birtakım kusurlar barındırır. Her çalışma sonraki çalışmalara kaynaklık eder ve daha iyi çalışmaların ortaya çıkması için atılacak adımlara zemin oluşturur. Fuad Köprülü'nün tespitlerine getirilen tenkitlerin dönemin şartları göz önünde bulundurularak getirilmesinde fayda vardır. Her insan içinde yetiştiği çevreye aittir ve zamanın

oluşmasını sağlayacak ortam bulunmamaktadır, bu yüzden bu girişim erken doğumla sonuçlanmıştır (1998: LXVIII -LXXIII, 2001: 127-141).

ruhuyla, çağının hâkim telakkileriyle dünyayı algılar ve yorumlar. Fuad Köprülü'nün ilmî salahiyeti, çalışmalarıyla Türkoloji dünyasına hizmeti izahtan azadedir. Devrin, ümmet kültüründen ulus-devlet kültürüne geçişteki; tarih, dil, edebiyat vs. alanlarında geçmişten referans arayışının, her konuda kurucu bir yaklaşımın, yeni inşa edilen siyasi ve kültürel oluşumun akademik çalışmalara sirayet etmesi devrin ruhunun tesir gücüyle izah edilebilir.

Köprülü ile literatürümüze giren Türkî-i basit kavramına yönelik değerlendirmelerde, bu kavramın millî şuur ile başlayan bir cereyan olduğu iddiasının anakronizm olduğu görüşü giderek ağırlık kazanmaya başlamıştır. Türk dili ve edebiyatına yönelik çalışmalar günümüzde büyük bir bilgi yekûnunu oluşturmaktadır. Bu yekûn içerisinde daha net görülebilen ve değerlendirilebilir Klasik Türk Edebiyatı'ndan, Köprülü'nün dönemin ruhu içerisindeki, bu yekûndan mahrum, bazı tespitlerini yeniden değerlendirip temyiz etme ihtiyacı hasıl olmuştur. Mevcut kaynaklardan hareketle Köprülü'nün eseriyle başlayan ve daha da ileri taşınan "Türkî-i basit" cereyanının iddia edildiği gibi millî bir şuurla başlayan bir hareket olmadığı, böyle bir iddiayı temellendirecek verilerin henüz elimizde bulunmadığı görüşü her geçen gün ağırlık kazanmaktadır. Benzer bir anakronik yaklaşım da mahallileşme konusunda kendini göstermektedir. Türkî-i basit kavramında olduğu gibi mahallileşme kavramının da günümüze kadar nasıl ele alındığı ve nasıl ele alınması gerektiği hususunda değerlendirmelerde bulunmak, bazı yaygın telakkileri tartışmaya açmak önem arz etmektedir.

Mahallileşme

Fuad Köprülü, "Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri" adlı eserinin dördüncü bölümünde "XVI. yy.da Türk Klasizmi'nin meydana çıkması, bu asırda Türk şiirinde mahallilik temayülleri ve bu temayülün XVII. yy.ın başlarında devamı" konularına yer verir³ (1999: IX). "Türkî-i basit"

³ a.g.e.in muhtelif yerlerinde mahallileşme kavramı şu şekilde geçmektedir:

"Klasik şiirde Nedim, Enderunlu Fazıl, Vasıf gibi mühim mümessiller bulan mahallileşme cereyanının kuvvetlenmesine..." (1999: 189) "Acem edebiyatının eski parlaklığını ve eski üstadlarını kaybetmesi üzerine, Osmanlı edebiyatında, millileşmek değil, fakat mümkün mertebe mahallileşmek lüzumu yavaş yavaş anlaşılıyor." (1999: 207-208) "Nedim devrinden sonra, bu biraz mahallileşmek, biraz halka doğru gitmek ve halkın zevkini gözönüne almak temayülleri gittikçe kuvvetlendi." (1999: 218) "...diğer taraftan mahallileşme temayülünün neticesi olarak, bunu, Nedim'den başlayarak daha birtakım klasik şairlerimizde de gördüğümüzü biraz düşünürsek..." (1999: 299) "Nedim'den beri gelen ve Vasıf ile büsbütün yayılan eski mahallilik cereyanının te'siriyle yazılmış..." (1999: 304) "Şinasi-Ziya Paşa-Namık Kemal mektebi, lisan ve edebiyat mes'elelerinde, sırf Garp'tan aldığı yeni fikirlerin te'siriyle bu

kavramının yanı sıra “mahallileşme” kavramı da günümüzde tartışılır olmuştur. Mahallileşme akımı da ilk kez Fuad Köprülü tarafından ileri sürülmüş bir görüştür ve günümüze kadar mahallî olanın neleri içerdiği, unsurlarının neler olduğu üzerinde türlü çalışmalar yapılmış ancak mahallî olmayanın neleri içerdiği hususunda değerlendirmelerde bulunulmamıştır (Aynur 2009: 47). Türki-i basit’te olduğu gibi mahallileşme kavramı için de farklı görüşler yer almaktadır. Mahallileşmeyi akım olarak görenlerin yanı sıra, bu konunun tartışmaya açılması gerektiğini düşünenler de yer almaktadır.

Türki-i basit için sorulan sorular mahallileşme için de sorulmalıdır: Mahallileşme bir akım mıdır, akım ise kaçınıcı yüzyılda hangi sanatçılar tarafından başlatılmıştır ve özellikleri nelerdir? Bu sorulara eklenmesi gereken bir başka dikkat çekici soru da şudur: İslam medeniyeti dairesinde doğup filizlenen ve geniş bir kültür skalasının hâkim olduğu bir atmosferde kendine zemin bulan Klasik Türk Edebiyatı’nın mensupları kendini bu kavramla ayırtmış mıdır? Soruların cevaplarını mahallileşmeye getirilen tanım ve izahlarda aramak gerekir.⁴

yeni telakkileri yayarken, mahallileşme cereyanı eski yolunu takip ediyor...” (1999: 308) “En mutaassıp klasik şairlerimizin kendilerini kurtaramadıkları bu mahallileşmek te’sirinden, meddahlar elbet kurtulamıyacaklardı.” (1999: 400)

⁴ N. S. Banarlı, mahallileşme için hareket, cereyan, çığır ifadelerini kullanır. Mahallileşmeyi yerli ve halk tesirinde bir hareket, eskiden beri ince bir iz hâlinde varlığı hissedilen dilde sadelik ve edebiyatta millileşme hareketinin 18. asırda birinci sınıf şairlerin ısrarlı iştirakleriyle kuvvetlenmesinden doğan bir yerlileşme çığırı olarak gören Banarlı, mahallileşmenin verimlerini şairlerin eserlerinde halk sözlerini ve deyimleri kullanması; eserlerine halk hayatını, âdetlerini ve felsefesini yansıtması olarak sıralar ve en büyük kıvamını 18. yy.da bulduğunu dile getirir (1998: 745-47). Tahir Üzgör de mahallileşmeyi Banarlı gibi yerli ve halk tesirinde bir hareket olarak görür ve mahallileşmeyi başlangıçtan beri edebiyatımızda bazen şuurlu ve açık bazen de varlığı belli belirsiz hissedilen ince bir iz olarak dilde sadelik ve edebiyatta millileşme şeklinde değerlendirir (1983: 39). Atilla Özkırmıllı ise mahallileşmeyi bir akım olarak değil eğilim olarak değerlendirir ve Klasik Türk Edebiyatı’nda, günümüzdeki anlamı ile akımların varlığından söz edilemeyeceğini, bizatihi kendisinin kurallara bağlanmış biçimiyle başlı başına bir akım olduğunu, toplum yapısını altüst edecek dönüşümlerin gerçekleşmemesinin ve dine dayalı dünya görüşünün, sanatta yeni oluşumları önlediğini, yeni görünen arayışların eğilim düzeyini aşamayacağını dile getirir. İki eğilimin (Sebk-i Hindî ve yerlileşme) bulunduğunu ifade eden Özkırmıllı, yerlileşme eğilimini biçim ve öz olarak iki düzeyde ele alır ve biçimde yerliliği, dilde söyleyişte yabancı sözcüklerden kaçınmak, Türkçeye yönelmek olarak özetler (1981: 412). Mustafa İsen ise mahallileşmeyi, Bâkî ile başlayan İstanbul Türkçesinin, dilimizin doğal cümle yapısına uygun olarak yerlileştirilmeye çalışılması faaliyeti olarak değerlendirir ve mahallileşmeyi Arap-İran müşterek imaj sistemini kendi hayal gücünün malı hâline getirip mahallî, millî karakter ve yaşayışımızdan renk, yankı ve zevk katarak kullanma çabası içinde görür (1997: 497). H. Dilek Batislam ise mahallileşmeyi hem dilde sadelik hem de edebiyatımızın biçim ve içeriğinde millî olma özelliği ile ilişkilendirir (1993: 4). Mine Mengi,

“Cereyan, akım, hareket, üslup, tarz, anlayış, temayül, eğilim, çığır” gibi kelimelerle birlikte kullanılan mahallileşmeye getirilen tanım ve izahlarda mahallileşmenin eskiden beri ince bir iz şeklinde belli belirsiz varlığını hissettirdiği, 15. yy.dan 20. yy.a kadar giden bir hareket olduğu, Türki-i basit hareketinin mahallileşme hareketine dönüştüğü, Necatî Bey’le (ö. 1509) başladığı/belirginleştiği, Bâkî (ö. 1600) ve Şeyhülislam Yahya (ö. 1644) gibi şairlerin elinde mükemmelleştiği, 17. yy.da Sâbit (ö. 1712), 18. yy.da Nedim’in (ö. 1730) en güçlü temsilcisi olduğu ve Nedimle zirve yaptığı şeklinde değerlendirmeler yer almıştır. Yine bu değerlendirmelerde mahallileşmenin

mahallileşme için akım ifadesini kullanır ve bu akımın önde gelen temsilcisinin Nedim olduğunu ifade eder (2005: 211). Ahmet Atillâ Şentürk, Ahmet Kartal, mahallileşme için şiir tarzı ve üslup ifadelerini kullanır ve mahallileşmeyi şiirde yerli ve mahallî unsurlara fazlaca yer verme anlayışı olarak görür (2004: 347). Ziya Avşar, mahallileşme için akım, anlayış, hareket kavramlarını aynı paragrafta kullanır ve mahallileşmenin bir kolu olarak gördüğü Türki-i basitin mahallileşmeye atasözü, deyim ve konuşma dili dışında arkaik kelimeleri de içine alan ve daha sade bir dille söylenen yeni bir tarz teklif ettiğini dile getirir (1998: LXXII). Daha sonra mahallileşmeyi kelimenin tam manasıyla bir akım olarak tanımlayan Avşar, görüşlerini değiştirir ve mahallileşmeyi bir akım olarak saymanın ciddi bir algı körlüğü olduğunu ifade eder (2001: 140; 2013: 98). Rasih Erkul mahallileşmeyi edebiyata yerli unsurların, gelenek ve göreneklerin girmeye başlaması hareketi olarak değerlendirir ve özellikle dilde kendini gösteren sadeleşme hareketlerinin mahallileşme cereyanı olarak 18. yy.da Nedim’de yeniden vücut bulduğunu ifade eder (2004: 168). Ahmet Mermer, mahallileşmeden söz etmenin mahallî olmayanların varlığını kabul etmek olacağını bunun da Divan şiirinin gerçekliğine aykırı olduğunu dile getirdikten sonra Divan şiirinin dilinin imparatorluk dili olduğunu, merkezde de yerli ve mahallî olanların yer aldığını, bunun için divan şiirinde yerleşmenin geçmişinin çok eskiye dayandığını dile getirir ve Mahallileşmeyi bir akım olarak görüp ve Türki-i basiti bu akımın bir yansıması/ayrı bir görüntüsü olarak değerlendirerek mahallileşmeyi Nedim ile değil Necâtî Bey ile başlatır (2006: 23-25). Mermer’in mahallileşmeden söz etmenin Divan şiirinin gerçekliğiyle örtüşmeyeceğini dile getirdikten sonra mahallileşmeyi bir akım olarak görüp Necâtî Bey’le başlatması dikkat çekicidir. Mehtap Erdoğan, mahallileşmenin bir edebî anlayış olarak aslında akım olmanın birçok ilkesine sahip olduğunu dile getirir ve genelde akım olarak değerlendirilmemesini şiirlerinde mahallî öğelere fazlaca yer veren şairlerin dönemin güçlü edebî anlayışının dışına çıkma konusunda seslerinin çok gür çıkmamasına ve bu şairler arasında gruplaşmanın görülmemesine bağlar. Baştan beri ince bir çizgi hâlinde varlığını hep hissettiren mahallileşmenin zaman zaman güçlendiğini Nedim’le biçim, içerik ve dil konusunda en güçlü hâlini sergilediğini dile getiren Erdoğan mahallileşmenin tam bir akım boyutuna ulaşmışken divan şiiri içinde devam edemeden sona erdiğini ifade eder (2009: 123). Şener Demirel, mahallileşmeyi 15. yy. dan 20. yy.a kadar giden bir hareket olarak görür ve Türki-i basit hareketinin daha sonraki dönemlerde kimlik değiştirerek şiirde yerli ve mahallî unsurlara fazlaca yer veren bir anlayış çerçevesinde şekillenen mahallileşme hareketine dönüştüğünü ifade eder (2009: 262). Yunus Kaplan, mahallileşmeyi yerli ve mahallî unsurların sıkça kullanılmasıyla oluşan bir hareket olarak görür 17. yy.daki en güçlü temsilcisinin Sâbit olduğunu ifade eder (2009: 211). Muhsin Macit, mahallileşme için cereyan sözcüğünü kullanır ve Necatî’yle belirginleşen, Bâkî ve Şeyhülislam Yahya gibi şairlerin elinde mükemmelleşen, mahallileşmenin en büyük temsilcisi olarak Nedim’i kabul eder (2017: Giriş).

verimleri olarak şunlar sıralanmıştır: 1. Dilde sadelik/yerlileşme, halk sözlerine deyimlere yer verme 2. Edebiyatta biçim ve içerikte millilik/yerlileşme, halkın hayatının, âdetlerinin, felsefesinin eserlere tezahürü 3. Şiirin imaj sistemine kendi milli/mahallî ruhumuzu kazandırma. Mahallileşme üzerine yapılan çalışmalara konu olan eserlerde ise genel olarak şu hususların metinlerden cımbızlanarak ele alındığı görülmektedir: 1. Arapça, Farsça unsurlardan kaçınarak halk tabirlerine, yerel söyleyişlere, Türkçe deyim ve atasözlerine yer verme, konuşma dilini kullanma 2. Yerel konulara ve mekânlara, yerel kahramanlara yer verme.⁵

Mahallileşme hususunda, gerek başlangıç ve bitiş evresinin gerekse tam olarak sınırlarının çizilemediği, bazı araştırmacılar tarafından Türkî-i basitten devşirilen mahallileşmeye yönelik tezlerin bu tarz çalışmalarda temellendirilmediği, başlangıç ve bitiş evrelerinin, sanatçı kadrosunun, temel felsefesinin, oluşumunda etkili olan tarihî ve sosyolojik dinamiklerin ortaya konulamadığı sadece belli hususların eserlerden ayrıştırılarak metinlerden tanıklar getirildiği iddiası realiteden uzak görünmemektedir.

Türkî-i Basit ve Mahallileşme Bir Akım mıdır?

⁵ Bu çalışmalardan bazıları şu şekilde sıralanabilir:

Tezler: BATİSLAM, H. Dilek (1993). *Nedim Divanı'nda Mahallileşme*, Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi. ARATAN, Esra (2002). *XVIII. Yüzyıl Türk Edebiyatında Mahallileşme Akımı ve Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi. AKKAYA, Nesrin (2003). *Nedim'in Tarih Manzumeleri ve Nedim'in Tarih Manzumelerinde Mahallileşme Akımının İzleri*, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır: Fırat Üniversitesi. ÖZPOLAT, M. Mahmut (2015). *Subhizade Feyzi'nin Hamse'sinde Mahallileşme Akımı Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan: Ardahan Üniversitesi. YİĞİT, Süleyman (2017). *Lâmi'i'nin Vâmuk u 'Azrâ Mesnevîsinin Mahallî Unsurlar Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi. ARVAS, Emre (2018). *Hoca Neş'et Divânı'nda Mahallî Unsurlar*, Yüksek Lisans Tezi, Düzce: Düzce Üniversitesi.

Makaleler: ERDOĞAN, Mehtap (2009). "Divan Şiirinde Mahallileşme Kavramı ve Baki Divanı'nda Bazı Mahallî Unsurlar", *Turkish Studies*, Cilt: 4, Sayı: 5, s.s. 114-165. ERKUL, Rasih (2009). "Mahallileşme ve Nedim'in Şarkıları", *Turkish Studies*, Cilt: 4, Sayı: 5, s.s. 166-181. EZİLMEZ, Hüseyin (2019). "Nedim'in Şiirinde Mahallileşme", *Kesit Akademi Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 18, s.s. 272-294. KAPLAN, Yunus (2009). "Sabit Divanı'nda Mahallileşme ve 17. Yüzyıl Sosyal Hayat Unsurları" *Turkish Studies*, Cilt: 4, Sayı: 5, s.s. 209-248. YEKBAŞ, Hakan (2009). "Mahallileşme ve Şeyhülislam Yahya", *Turkish Studies*, Cilt: 4, Sayı: 5, s.s. 319-344. TURAN, Fikret (2013). "Elyazması Mecmualarda Gündelik Hayat, Güncel Sorunlar ve Günlük Dil: 18. Yüzyıl Osmanlı Edebiyatında Mahallileşmenin Kapsamı", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı: 2, s.s. 343-365.

Türkî-i basit, basit Türkçe anlamını ihtiva ederken mahallileşme de türetilme şekli itibariyle edebî akımların barındırdığı bir süreci, bir dönüşümü ifade etmektedir. “-laş, -leş” ekleriyle türetilen fiillerde genellikle “dönüşme, kendi kendine oluşma” özelliği hâkimdir (Korkmaz, 2009: 119). Bu iki kavramın bir akım olarak değerlendirilmesi için edebiyat bilgi ve teorilerinde akım olarak kabul edilen oluşumların genel özelliklerini ele almak gerekir. İsmail Çeşli edebî akım terimini “*Bir sanatkâr grubunun belli bir dönemde, ortak dünya görüşü, estetik, sanat ve edebiyat anlayışı çerçevesinde oluşturdukları edebiyat hareketi; bu anlayış ve hareket çevresinde kaleme alınan edebî eserlerin oluşturduğu bütün.*” şeklinde tanımladıktan sonra edebî akımların oluşması noktasında çok önemli tespitlerde bulunur. Çeşli, durup dururken edebî akımların oluşamayacağını; edebiyat akımlarının oluştuğu zeminde çeşitli sosyal, siyasî, iktisadî, kültürel hadiselerin teşekkül ettiğini dile getirir. Edebî akımların layıkıyla anlaşılması için oluştukları ortamın siyasî, sosyal ve kültürel zeminini, hayat felsefesini, Tanrı-tabiat ve varlık anlayışlarını bilmek ve konuya edebiyat-toplum ilişkisi içinde yaklaşmak gerektiğini, edebî hadiselerin içinde doğduğu toplumun şartlarından, kültürel değerlerinden, dünya görüşünden, edebî geleneğinden bağımsız olarak izah etmenin mümkün olamayacağını ifade eder (2020: 32). Şimdi burada bu kavramların bir edebî akımın teşekkülünde gerekli olan dinamikleri karşılayıp karşılamadığı sorgulanmalıdır. Edebî akımları layıkıyla anlayabilmek için vücuda geldiği ortamın, siyasî, sosyal ve kültürel zemininin tetkikini gerekli gören Çeşli’nin bu şartını, henüz ulus-devlet anlayışının oluşmadığı bir zeminde bu kavramlar karşılayabilmekte midir? 15 ve 18. yy.larda millî şuur merkezli bu akımları doğurabilecek hayat felsefesi, siyasî, sosyal ve kültürel zemin var mıdır yoksa bu akım iddiası, 19. yy.dan sonra imparatorlukların parçalanması ve ulus-devletlerin kurulmasıyla oluşan kültür ve medeniyetleri dil ve ırklara göre ayırıştırma zihniyetinin bir anakronik sonucu mudur?

14. yy.da, aynı soy bağlarına sahip mikro yapıları oluşturan Anadolu Beyliklerinin dahi birbirleriyle çatıştığı bir coğrafyada salt Türklük şuurü üzerinden bir edebiyatın inşası zor görünmektedir. Sonraki yüzyıllara gelindiğinde ise çok kültürlü ve çok dilli bir sosyal yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu’nda içerisinde bu mozağe aykırı düşecek millî bir edebî yönelimin varlığı tartışmaya açık bir konumdadır (İlgin 2019: 802). 16. yy.da Türklerin Maveraünnehir ve Horasan’da benimsedikleri Farsça şiir söyleme geleneğini Anadolu’da da sürdürdükleri, günümüzde olduğu gibi henüz milliyetçilik ve ırkçılık duygularının ümmet geleneğinin üzerine çıkmadığı, Türklerin Arapça yahut Farsça yazdıkları eserlerin hangi ırkın kültürünü yükselteceği gibi bir bilinç ve düşünceyi henüz idrak safhasında olmadıkları

görülmektedir (Şentürk, Kartal 2008: 320). 19. yy.a kadar millî ve yerel öğeleri önceleyici, yüceltici bir bakış açısının şekillenmediği, tarihi çizgisi itibariyle son İslam İmparatorluğu olma vasfı taşıyan Osmanlı Devleti'nin sosyolojik zemininde böyle bir akımın oluşmayacağı aşikârdır. Zaten mahallileşme kavramının dönemin kaynaklarında yer almaması, 20. yy.ın konjonktüründe türetilmesi de ayrı bir önem taşımaktadır.

A. S. Levend, Klasik Türk Edebiyatı'nın millî ve milliyetperver bir edebiyat olmadığını, millî şuurdan nasibinin olmadığını, Türk kelimesinin atasözlerine varıncaya kadar çirkin vasıflara mevzu olduğunu, bu hususta yalnızca şairlerin suçlanamayacağını, bu hususun bütün devrin müşterek günahı olduğunu dile getirir (Levend, 1984: 639). Kanaatimizce millî şuur geçmişi giydirmek kadar geçmişte bulunmamasını eleştirmek de anakronik bir yaklaşım örneğidir. 19-20. yy.larda vücut bulup gelişmiş bir ideolojik bakışın geçmiş yüzyıllarda bulunmaması geçmişin günahı sayılmamalıdır. İla-yı kelimetullah için kılıç sallayan, fethe giden Osmanlı'nın gelenekli şiirinde ırkın öne çıktığı bir anlayış bulunmamaktadır. 1789 Fransız İhtilali'nin ateşlediği milliyetçilik hareketleri yeni ulus devletlerin oluşumuna zemin hazırlamış ve Türk kelimesi de gelenekteki anlamından çıkararak siyasî bir terim hâline dönüşmüştür (Aydemir, 2009: 17). 21. yy. Türkiye'sinden bakıp geçmişte millî ve milliyetperver bir edebiyatın bulunmamasını, Türk kelimesinin günümüzdeki anlamıyla şiirlerde yer almamasını yadırgamak geçmiş günümüzün değerleriyle yargılamak anlamı taşımaktadır.

Metni yazan ile okuyanın farklı çevre ve zamanda bulunması metinler toplamını teşkil eden belli bir dönem edebiyatının doğru değerlendirilmesini zora sokmaktadır. Özellikle Latîfi (ö. 1582) gibi isabetli değerlendirmelerde bulunan tezkire yazarlarının aynı muhit ve zaman içerisindeki değerlendirmeleri, Klasik Türk Edebiyatı'nın tarihini ve terminolojisini oluşturmada oldukça önemli referans kaynaklarıdır. Bundan asırlar önce, günümüz hayat şartlarının tamamıyla dışında yer alan bir iklimde icra edilen bu edebiyatın, âdeta o dönemin edebiyat tarihçileri sayılabilecek tezkire yazarlarınca nasıl değerlendirildiği, şairlerin kişisel tercihlerinin nasıl karşılandığı dikkate alınmalıdır. Türki-i basit ve mahallileşme hususunda "Edirneli Nazmi, Mahremî, Aydınlı Visalî, Necâtî, Nedim" gibi öne çıkan şairler hakkında tezkire yazarlarının değerlendirmelerinde "türki-i basit" ve "mahallileşme" kavramları yer almamaktadır.⁶ Klasik şiirimizi nasıl okumamız

⁶ Geniş bilgi için bakınız:

gerektiği hususunu özenli bir uzmanlık diliyle aktaran tezkire yazarları böyle bir kavramın varlığından haberdar değildir (Avşar, 2009: 20). Tezkirelerde yer almayan terminolojinin kullanılmaması gerektiğine yönelik bir yaklaşım ilmi metodolojiye mugayirdir. Lale Devri'nin tanıkları, içinde buldukları dönem için bu şekilde bir isimlendirme yapmamışlardır. Lakin millî bilinçle, bir uyanışla sadır olduğu düşünülen Türki-i basit ve mahallileşmenin bağlı bulunduğu felsefenin, en azından devrin tanıklarına, eş zamanlı metinlere yansması gerektiği ıskalanmamalıdır.

Edirneli Nazmî'nin divanında bazı şiirlerin “Türki-i basit” başlığını taşıması ve Mahremî'nin elimizde bulunmayan “Basît-nâme” adlı eserleriyle başlayan lisanda ve edebiyatta millileşme/mahallileşme olarak yorumlanan bu iki hadisede Nazmî'nin farklılık peşinde koştuğu, dikkat çekmek istediği ortadadır. Farklılık ve yenilik peşinde koşma onun bütün edebî özelliklerini içinde barındıran bir vasıftır. Türki-i basit ile şiir yazma, aruzun hemen her kalıbında Türk şiirinde hiç kullanılmamış bahirlerde örnekler ortaya koyma, alışılmışın üstünde Divân ortaya koyma, âdeta bir belâgat kitabından örnekler sunuyormuşçasına tüm edebî sanatlara örnek teşkil edecek manzumelere yer verme hep alışılmadık, yeni ve ilk olma gayretinin birer tezahürüdür (Köksal 2001: 116). Divanında kendisine layık bir göreve gelmediğinden şikâyet eden Nazmî'nin daha önce görülmemiş bir yöntemle Divân tertip etmesi, kendi şiirine nazire yazması, farklı alanlarda geniş hacimli eserler meydana getirmesi, tamamı noktalı, noktasız türlü sanat oyunlarıyla yazılmış şiirler yazması edebî kudretini ortaya koyup dikkat çekme çabası olarak değerlendirilebilir. Nazmî, Türki-i basit olarak başlıkladığı şiirlerde Eski Anadolu Türkçesine ait kelimelere, dönem içinde kullanılan kelimelerin arkaik şekillerine; klasik tarzda yazdığı şiirlerde ise hiç kullanılmayan ya da az kullanılan Arapça, Farsça kelimelere yer vererek bu üç dile olan hakimiyetini kanıtlamak ister gibidir. Nazmî'ye kadar Türk edebiyatında görülmeyen bu özellikler dikkate alındığında Nazmî'nin farklılığın/denenmemişin/orijinalin

Edirneli Nazmî'ye yer veren tezkireler: *Tezkiretü's-şu'arâ ve tabsiratü'n-nuzemâ* (Latifi), *Gülşen-i şu'arâ* (Ahdî), *Meşâ'irü's-şu'arâ* (Âşık Çelebi), *Tezkire-i şu'arâ* (Hasan Çelebi), *Tezkire-i şu'arâ* (Hasan Çelebi), *Tezkire-i şu'arâ* (Beyanî), *Künhü'l-ahbâr* (Âli), *Riyazü's-şu'arâ* (Riyâzî), *Zübdetü'l-eş'âr* (Fâ'izî), *tezkire dışında: Enisü'l-müsâmirin* (Abdurrahman Hibri).

Mahremî'ye yer veren tezkireler: *Tezkiretü's-şu'arâ ve tabsiratü'n-nuzemâ* (Latifi), *Gülşen-i şu'arâ* (Ahdî), *Meşâ'irü's-Şuarâ* (Âşık Çelebi) *Tezkire-i şu'arâ* (Hasan Çelebi), *Tezkire-i şu'arâ* (Beyanî), *Künhü'l-ahbâr* (Âli), *Zübdetü'l-eş'âr* (Fâ'izî).

Aydınlı Visalî'ye yer veren tezkireler: *Heşt Bihişt* (Sehî Bey), *Tezkiretü's-şu'arâ ve tabsiratü'n-nuzemâ* (Latifi), *Tezkire-i şu'arâ* (Hasan Çelebi), *Künhü'l-ahbâr* (Âli), *Riyazü's-şu'arâ* (Riyâzî), *Zübdetü'l-eş'âr* (Fâ'izî).

Nedime yer veren tezkireler: *Nuhbeti'l-âsâr min fevâ'idil-eş'âr* (Safâyi), *Tezkire-i şu'arâ* (Sâlim).

peşine düştüğü görülmektedir. Bu sebeple Türkî-i basit ne iddia edildiği gibi millî hassasiyetlerden doğan bir Türkçü şiir ne de bir başkaldırıdır. Türkî-i basit şairin, Dîvânını vücuda getirirken denediği, şahsî ve edebî farklılıklardan biridir ve bu tarzın akım olması söz konusu değildir (Üst 2020: 34-35). Nazmî, şiirde tutunabilmek için elinden gelen her şeyi yapmıştır; Türkî-i basit de dikkat çekmek, tuhafılık yaparak şöhret kazanmak için başvurduğu yollardan biridir (Tezcan 2010: 258).

Aydınlı Visalî'den bahseden ve elimizde bulunan kaynakların hiçbirinde onu millî/mahallî kılacak bir hususiyet yoktur. Sehî Bey (ö. 1548), Visalî'nin şiir kaidelerini iyi bildiğini, belâğatin tüm şubelerine mahir söz ustası bir şair olduğunu ve başkalarının şiirlerine müdahalelerde bulunduğunu ancak terbiye sınırlarını aşan sözlerinin can sıkıcı olduğunu dile getirir (İpekten vd. 2017: 114). Latîfi, kendisinden bahsederken “pâk-dil, rûşen-nihâd, fenn-i bedî'i 'arûzda kâmil, her ilimden haberdar, her fende eli olan” sıfatlarını kullanır ve şairler arasında kendisinden bahsedilen, şairlerin şiirlerine itirazlarda bulunan ve birtakım teklifler öne süren, edebî tartışmalara giren yönlerinden bahseder; mahbupların isimleri için her isimde söylenmiş gazelleri olduğunu dile getirir (Canım 2018: 562-563). Hasan Çelebi (ö. 1604), kendisinden önceki malumatı tekrar eder ve mürettep divanı olduğunu, alfabetik sırayla isimler üzerine gazelleri olduğunu tekrarlar (Sungurhan 2017: 898). Âlî (ö. 1600), diğer tezkirelerden farklı olarak onun gördüğü şiirleri tenkit etmesinden bahsederken Necâtî Bey'in gazellerini bile eleştirdiğini, anlamsız bulduğunu rivayet eder (İsen 2017: 87). Riyazî (ö. 1644) ve Faizî'de (ö. 1622) de oluşturulma mantığı gereği kayda değer bir bilgi yer almamaktadır (Açıkgöz, 2017: 336; Kayabaşı, 1997: 589).

Mahremî'nin ise dilde/edebiyatta yerellik ile ilişkilendirilmesinde Âşık Çelebi tezkiresinde yer alan, “elfazının, teşbihatının, temsilatının Türkî olduğu, içlerinde Arap ve Acem lafızlarının bulunmadığı Basit-nâme adlı eseri” ve bu üslûp ile bir iki gazel yazdığı bilgisi etkili olmuştur (Kılıç 2018: 335). Köprülü'nün de ifade ettiği gibi bu eser günümüze kadar ulaşmamıştır, manzum yahut mensur olduğu bile bilinmemektedir. Doktora çalışması sırasında Mahremî'de Türkî-i basit'in izlerini arayan Hatice Aynur, Mahremî'nin dil ve edebiyat anlayışının dönemin anlayışından farklı olmadığını, eserlerini Köprülü'nün Türkî-i basit'in en temel özelliği olarak gördüğü sade halk dili, halk diline has tabirler, örnekler ve benzetmelerle yazmadığını hatta bol bol Arapça ve Farsça kelime, zincirleme tamlamalar kullandığını dile getirmiştir (2009: 43).

Mahallileşmenin ilk temsilcisi sayılma hususunda Necâti Bey öne çıkarılmaktadır. Bilinçli bir tercih olarak sade Türkçe kullanımı mahallileşme için de önemli bir göstergedir. Necâti Bey'in Dîvân'ında 76.121 sözcük kullanılmış, bu sözcüklerin hemen hemen yüzde 50'si Türkçe (38.187) kökenli iken yüzde 50'si (37.934) de Türkçe kökenli değildir. Aynı eklerle kullanılan tekrarlar birleştirilerek değerlendirildiğinde toplam 18.870 sözcüğe tekabül etmekte, bu durumda Türkçe kökenli kelimeler yüzde 39'u (6951), Türkçe kökenli olmayan kelimeler ise yüzde 61'i (10.919) teşkil etmektedir. Necâti Bey'in bilinçli bir şekilde sade Türkçe kullanmayı amaçlamadığı bu durumun şiirlerine yansımamasından ve şiirlerinde Türk sözcüğünü olumsuz anlamda kullanmasından da anlaşılmaktadır (Delice 2007: 2-3). Konuyu, günümüzün yanlış bakış açısında olduğu gibi sade Türkçe/dilde milli şuur eksenine indirirsek oranlar bu hususu teyit etmemektedir.

Tezkirelerde Necâti Bey'in "mesel-güy" sıfatı övgüyle yer almaktadır.⁷ Necâti Bey'in tezkirelerce mahallileşmeyle ilişkilendirilebilecek tek yönü bu olmuştur. Ancak her milletin sanatçısı, sanatını icra ederken kendi dilinin imkânlarını kullanır. Kendi dilinin deyim ve atasözlerini kullanmanın bir sanatçıyı yerel kılacak bir özellik olduğu sorgulanmalıdır. Atasözü ve deyim kullanma geleneği bizden önce Fars şiirinde başlamıştır. Bu durumda mahallî saydığımız şairlerin dışındakilere giydirilen mahallî olmama/taklitçilik yaftası bu şairlere de teşmil edilmelidir (Avşar 2009: 31). Burada dikkate şayan bir husus da devrin tanıklarında övgüyle yer alan "mesel-güy"luğun Sâfi'de (Sultan Bayezid'in vezirlerinden Kasım Paşa, ö. 1502-1533 arası) başladığına ve Necâti Bey'de kemâle erdiğine dair bilgidir (Canım, 2000: 349). Bu sıfat, mahallileşme konusunda Necâti Bey'i ilk temsilci yapacaksa bu durumda ilk temsilcinin Sâfi olması gerekir. Üstelik Türkçe yazıp Türkçenin en zengin söz varlıklarından olan deyimlere ve atasözlerine bigâne kalmak bir sanatçı için ne kadar mümkün olabilir? Bu da sorgulanması gereken önemli bir husustur.⁸

⁷ Sehi Bey, darbimesel yolunda herkesin rağbetini kazandığını, Latifi, durub-ı emsâlde eşsiz olduğunu ve yepyeni bir tarz icat ettiğini, ehil kimselerin ona mesel söylemede Tüsi-i Rûm dediklerini, Âşık Çelebi, her beytinin darbimeseli andırdığını, Hasan Çelebi, mesel yolunda cihanın belîğ şairlerinden olduğunu, Âli, darbimesel söyleyenlerin ünlü reisi olduğunu dile getirir (Tarlan, 1992: 23-26).

⁸ Latifi Tezkiresi'nde Necâti Bey'in dışında Mirek Tabib, Tâlii, Zâtî de atasözü kullanma, atasözü ile örülüş şiir yazma hususunda bahsi geçen isimlerdendir. Latifi, Mirek Tabib'in atasözleriyle örülüş, muhayyel şiirlerinin olduğunu, Tâlii'nin atasözlerinden kafiyeler ve daha önce denilmemiş rediflerle şiir söylediğini, Zâtî'nin de Necâti Bey'den sonra atasözleriyle çok manalar yakaladığını dile getirir (Canım, 2000: 514, 372, 265).

Lale Devri şairi Nedim, mahallileşmenin zirvesi, son büyük temsilcisi olarak kabul görmüştür. Yine Nedim'deki bu yerelliğin kökeninin gerek ferdi gerekse ictimai dinamikler sorgulanıp arandığında millî bir refleks doğrultusunda yer alan bilinçli bir seçimin mahsulü olup olmadığı incelenmelidir. Divanındaki gazelerde kullandığı sözcükler köken bakımından değerlendirilecek olursa yüzde 36'sı Türkçedir (Kocakaplan 2019: 248). Safâyî (ö. 1725) Tezkiresinde “*ol asrun şu‘arâ-yı şîrîn beyân-ı sâhib-dîvânı, ‘arsa-i nazm u inşânun dahi fâris-i devrânî*” (Altuner 1989: 850) gibi sıfatlara, Sâlim (ö. 1725-26) tezkiresinde “*Tâze-zebân, revnak-şiken-i güftâr-ı erbâb-ı sihr-i helâl, tâze suhana kâdir, tabî‘at-i pâkizesi be-gâyet ‘âlî bir şâ‘ir-i mûmârisü‘l-fenn ü lâ‘übâlî, hezâr tâze suhana kâdir ve her memdûhun lâyük-ı vasfı güftâr-senc olur bir şâ‘ir-i mâhir*” (İnce, 2018: 434-435) gibi sıfatlara malik olan Nedim, kendine has edası ve üslubu, laubali söyleyişi, yeni kelimeler kullanması, sihr-i helal sanatını barındıran şiirleri ile ön plana çıkmıştır. Özellikle Tanzimat sonrası Nedim'den bahseden kaynaklar, onun üslubuna, okuyucuya hissettirmeye çalıştığı epikürist dünya görüşüne, bu görüşün yansımalarının döneminde ve sonrasında hep takdirle karşılandığına ve taklit edildiğine yönelik methiyeler barındırmaktadır (Gültekin 2017: 126).

Adı Türkî-i basitle anılan şairlerden biri de Şeyh Gâlib olmuştur. Şeyh Gâlib'in adının Türkî-i basitle anılmasında onun bir gazelinde Edirneli Nazmî'nin kullandığı Türkî-i basit başlığını kullanması etkili olmuştur (Köksal 2002: 113). Abdülbaki Gölpınarlı, Şeyh Gâlib'in, XVI. yüzyıldaki Türkî-i basite rağbet göstererek divanına sade dille bir gazel eklediğini, çengel sakızı gibi çiğnenip duran bu sade dil sözünün Gâlib'de de sadece bir söz olarak kaldığını, bir tek gazelden ve ağdalı dille sadelik isteğini dile getiren iki beyitinden (Hüsn ü Aşk'ın sebab-i te'lif bölümünde yer alan beyitler) başka bu yolda eser vermediğini dile getirir (1953: 17). M. Fatih Köksal da bu durumu Şeyh Gâlib'in, Edirneli Nazmî'nin divanını görme ihtimaline bağlamakta ve onun Türkî-i basit tarzında yazdığı şiirlerden etkilenerek bir denemeye girişmiş olabileceğini dile getirmektedir (2001: 103; 2004: 64)⁹. Ahmet Mermer de Şeyh

⁹ Köksal bu ihtimali, Edirneli Nazmî'nin divanının ortalarında bulunan, bir sayfanın kenarında yazılı olan, “Esrâr Efendi”ye ait olduğu belirtilen ve müellif veya müstensih dışında başkası tarafından yazıldığı anlaşılan bir gazelden hareketle dile getirir. Gazelin başında “Karındaşımız Esrâr Efendi zindânda mahbûs iken Yûsuf-ı Hüsnî nâm bir mahbûbı görüp inşâ itdükleri gazeldür” yazmakta sonunda ise “Ketebe Ahmed-i Râzî” yazmaktadır. Gazelin matla beyiti şu şekildedir:

“Bir melek-simâyı gördüm gûşe-i hicrânda
Yusuf'ı seyr eyledüm güyâ bugün zindânda”

Gâlib'e atfedilen Türkî-i basit başlıklı şiirin ona ait olmasında tereddüt bulunduğunu ifade etmektedir (2009: 267)¹⁰.

Bu akımlarla isimleri anılan sanatçıların devrin eş zamanlı metinlerinde millilik, yerellik gibi vasıflarla ele alınmadığı görülmektedir. Aynı zamanda devrin tanıklarının sanatın, şiirin nasıl olması gerektiğine yönelik değerlendirmelerinde Türkî-i basit ve mahallileşme ile öne çıkarılan değerler yer almamakta, hâliyle günümüzdeki gibi üstün tutulma durumu söz konusu edilmemektedir. Klasik Türk Edebiyatı'nın önemli kaynaklarından hareketle dönemin şairlerinin iyi bir şiir/şair hakkındaki görüşleri özetlenecek olursa şiir "incitici sözlerden ve müstehcenlikten, kendini tekrardan uzak, özgün hayalleri barındıran, belagat kurallarının gözetildiği, ilmî tecrübelerle olgunlaşmış, zarif, nüktedan, derin manaları bulunan, çeşitli sanatlarla süslü, etkileyici, açık ve anlaşılır, samimî, vezinli, kafiyeli vs." özelliklere malik olmalıdır (Taşdemir 2020: 242-244). A. Sırrı Levend, edebiyat tarihçisinin, çağın kültür durumunu açıklamaya çalışırken düşünce ve sanat hayatında iz bırakmış başlıca eserler üzerinde durması gerektiğini dile getirir (Levend, 2008: 4). Çağın kültür durumunu, hâkim edebî temayüllerini saptamak için Latîfi Tezkiresi gibi iz bırakmış kaynaklara yöneldiğimizde şairlerin şuurlu bir şekilde milli/mahallî olana yönelip bu yolda bir edebiyat inşa etmeye çalıştıklarını söylemek tartışmaya açık olacaktır.¹¹

Köksal, Köprülü'nün bu gazeli tereddütsüz Esrâr Dede'ye (ö. 1797) ait olduğunu iddia ettiğini ancak Köprülü'nün de belirttiği gibi bu gazelin Esrâr Dede'nin matbu divanında yer almadığını, Osman Horata'nın tenkitli metninde de bulunmadığını, Esrâr Dede'nin bilinen hayatının safhalarında zindan hayatının yer almadığını, bu gazelin Fatin Tezkiresi'nde tanıtılan Aydınoglu Tekkesi şeyhinin oğlu Esrâr Efendi'ye (ö.1843/44) ait olabileceğini, Köprülü'ye göre bu nüshanın bir zamanlar Esrâr Dede'nin arkadaşı Ahmed Râzî isimli birinin elinde bulunduğunu, Şeyh Gâlib'in bu nüshayı onda görmüş olabileceğini, bu durumun ancak bu gazelin Esrâr Dede'ye ait olduğunun belgelenmesiyle doğruluk kazanacağını dile getirir (2001: 102-103).

¹⁰ Mermer, Şeyh Gâlib'e atfedilen Türkî-i basit başlıklı şiirin ona ait olmasında tereddüt bulunduğunu bu konuda M. Fatih Köksal'a katıldığını dile getirir ve Köksal'ın ilgili çalışmalarını atıf gösterir (2001, 2002, 2004). Burada, tespit edebildiğimiz kadarıyla Köksal'ın mezkûr gazelin Şeyh Gâlib'e aidiyeti hususunda ilgili çalışmalarında tereddüt yaşadığına dair bir değerlendirmenin yer almadığını, yukarıda bahsi geçen ve Köprülü'nün Esrâr Dede'ye ait olduğunu iddia ettiği gazelin Esrâr Dede'ye aidiyeti noktasında tereddüt yaşadığını belirtmekte fayda görüyoruz.

¹¹ Latîfi, tezkiresinin mukaddime bölümünde dönemin edebî ortamında bir eserin muteber kabul edilmesi için çağın insanının o eserde nazik, nüktedan, içinde çeşitli sanatları barındıran, pek çok manayı ihtiva eden niteliklere sahip olması gerektiğini ve kendi çağında eser yazacak kişinin her bakımdan güçlü, eserinde bir arada kullanılan söz ve manada hayal ve incelik süslerinin herkesin beğeneceği bir şekilde iyi tezyin edilmiş olması gerektiğini dile getirir (Canım, 2000: 89, 94).

Şiirde sade Türkçeyi, deyim ve atasözlerini, konuşma dilini kullanma, mahallileşmenin dil ile ilişkilendirilen özellikleridir. Türk şairinin Türkçenin imkânlarından yararlanması, atasözlerini ve deyimleri, konuşma dilini kullanması gayet tabii olacağından bunu mahdud bir dairede ele alıp millî bir uyanış olarak lanse etmek doğru görünmemektedir. Ayrıca Türkçe'nin şiir dilinde yer alması ve işlenmesi sadece belli yüzyıllarla, edebî gelenekle ve şahıslarla sınırlandırılacak hususî bir durum değildir.¹² Bu özelliklerin klasik şiirimizde bir akım olarak sunulması, onunla eş zamanlı gelişim göstermiş olan halk şiirini görmezden gelmek olacaktır. Zira klasik şiirimize yeni bir nefes getirdiği iddia edilen millî/mahallî eğilimler zaten halk şiirinin dil malzemesinde bir hayli yer almaktadır. İçerik konusunda da benzer durum söz konusudur. Millî/mahallî içerik Halk edebiyatının önemli bir yekûnunu oluşturmaktadır.

Her gelişmenin seyrinde tekâmüle doğru giden bir yolculuk söz konusudur. Bu durum edebiyatın da tabiatında yer almaktadır. Şiirde yerel olanı kullanmayı, şairin toplumdaki aldığı edebî varlığıyla yoğurup tekrar toplumla paylaşma sürecinin tabii unsuru olarak görmek gerekir. Şiirde yerel malzemeyi kullanmayı bir meziyet olarak ele almak tartışmaya açıktır. Örneğin Giritli şairler, Girit'in sabununu, yağın, balını ve daha pek çok yerli malzemeyi şiirlerinde sıkça işlemişlerdir ancak bugün bu şairlerin hiçbiri birinci sınıf şairler zümresinden kabul edilmez (İpek 2013: 115). Şiirde yerellik, yerel malzeme kullanma meziyetleri Türki-i basit ve mahallileşmeyle ilişkilendirilirken sanatçı kadrosunda Zâtî'nin yer almaması da çelişki teşkil etmektedir. Zâtî'nin şiirlerine dönemin Türk kültürü ile gündelik hayatının

Latifi, Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirîn'inden bahsederken bazı Oğuzâne ibareler bulunduğundan bahseder ve bu ibareler için "kühiyâne, vahşiyye" gibi tabirler kullanır. XX. yy.ın başını zihniyetinde bu ibarelerin üstün kılındığı su götürmemektedir ancak XVI. yy.da Latifi terk edilmiş bu Türkçe ibarelerin artık köy ahâlisinde ve dağ kabilelerinde kullanıldığını, şehir hayatının zarafetine uygun olmayan kaba, vahşi ve garip lafızlar olduğunu dile getirmiştir (Canım, 2000: 339-340).

¹² Hikemî üslubun ve Sebki Hindî'nin de bu konuda tartışmaya açık olduğu söylenebilir. Bu üslupları sadece belli isimlere ve yüzyıllara hasretmek, en azından 14. yy.da bu üslupların yansımalarını görmeye çalışan bakış açısını perdelemektedir. Yine bu üslupları belli isimlerle anmak, o isimlerin diğer üsluplardaki edebî ürünlerini arayan bakış açımızı da sekteye uğratacaktır. Örneğin literatürde mahallî üslupla anılan Nedim, hikemî üslupla da değerlendirilebilir. Bakınız: BAHADIR, Savaşkan Cem (2014). "Nedim'in Hikemî Yönü", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 34, s.s. 19-28.

yansıdığı görülmektedir (Şentürk, Kartal 2008: 322). Bu hususta çeşitli çalışmalar yapılmış, lakin Zâtî'nin adı mezkûr kavramlarla anılmamıştır.¹³

SONUÇ

Fransız İhtilali'nden sonra gelişen milliyetçilik akımı ve bu akımın beraberinde getirdiği dile ve edebiyata yönelik tasnifçi bakış açısından oldukça etkilenip ayrıştırıcı değerlendirmelere maruz kalan, millî olmamakla suçlanan Klasik Türk Edebiyatı, yeni kurulan ulus-devlet temelli Cumhuriyet'in aydın kadrosu tarafından kökeninde millî bir uyanış bulma, millî şuurun temellerine tarihî bir derinlik kazandırma gibi amaçlarla yanlış değerlendirmelere tabi tutulmuştur. İlk olarak Fuad Köprülü tarafından kullanılan "Türkî-i basit ve mahallileşme" kavramları Klasik Türk Edebiyatı'nın birtakım sanatçıları tarafından millî bir şuurla geliştirilen birer akım olarak ele alınmış, bu iddiaları devam ettirip daha da ileriye taşıyan cephenin yanında böyle bir cereyanın varlığından söz edilemeyeceğini düşünen karşı bir cephe de oluşmuştur. Köprülü'nün düşünceleriyle hemen hemen aynı istikamette görüş beyan edenler bu kavramları "dilde milliyetperverlik cereyanı, Türkçecilik akımı" gibi isimlendirmelerle değerlendirip XIX. yy. da doğup XX. yy.da gelişme kaydeden millî lisan ve edebiyat akımlarıyla ilişkilendirmiş, bir zihniyeti kendi zaman diliminden kopararak farklı bir tarihsellik içine yerleştirmiştir.

Bir sanatkâr grubunun belli bir dönemde, ortak dünya görüşü, sanat ve edebiyat anlayışı, müşterek estetik anlayış etrafında oluşturdukları edebiyat hareketi şeklinde tanımlayabileceğimiz "edebî akım" kavramını, Klasik Türk Edebiyatı'nda millî bir şuurla teşekkül etmiş birer akım olarak düşünülen "Türkî-i basit ve mahallileşme" kavramları için kullanmak, henüz ulus-devlet anlayışının oluşmadığı oldukça uzak bir zaman diliminde millî bir şuurun tetiklediği bilinçli bir seçim olarak düşünmek, yanlış değerlendirmelere yol açmaktadır.

Klasik Türk Edebiyatı'na yönelik çalışmalar günümüzde büyük bir bilgi yekûnunu oluşturmuş, bu edebiyatın metinlerinin önemli bir kısmı gün yüzüne çıkartılmış, bu durum günümüz araştırmacılarının Klasik Türk Edebiyatı'nı daha net değerlendirebilmelerine zemin hazırlamıştır. Fuad

¹³ Bakınız: SERDAROĞLU, Vildan (2006). Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı, İstanbul: İSAM Yayınları. YEKBAŞ, Hakan (2009). "Zâtî Divanında Halk İnanışları", *Turkish Studies*, Cilt: 4, Sayı: 2, s.s. 1117-1157. ÇENELİ, İlhan (1973). "Zâtî Divanı'nda Atasözleri ve Deyimler", *Türk Kültürü*, Cilt: 6, Sayı: 123, s.s. 153-157.

Köprülü'nün dönemin ruhu içerisindeki, bu yekûndan mahrum, bazı tespitlerinin yeniden değerlendirilmesi edebiyat tarihimiz açısından önem taşımaktadır. Eldeki mevcut kaynaklardan hareketle Fuad Köprülü'nün eseriyle başlayan ve daha da ileri taşınan “Türkî-i basit ve mahallileşme” cereyanının iddia edildiği gibi millî bir şuurla başlayan bir hareket olmadığı, böyle bir iddiayı temellendirecek verilerin henüz elimizde bulunmadığı görüşü, edebiyat tarihimizin seyrini doğru konumlandırmak için ciddiye alınmalı ve önemli ölçüde tartışmaya açılmalıdır.

KAYNAKÇA

- AÇIKGÖZ, Namık (2017). Riyâzü's-Şuara (Riyazi Muhammed Efendi), Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0> (E.T.:17.06.2021).
- AKALIN, Ş. Halûk vd. (2011). Türkçe Sözlük, Ankara: TDK Yayınları.
- AKKAYA, Nesrin (2003). *Nedim'in Tarih Manzumeleri ve Nedim'in Tarih Manzumelerinde Mahallileşme Akımının İzleri*, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır: Fırat Üniversitesi.
- ALTUNER, Nuran (1989). *Sefâ ve Tezkiresi (İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks)*, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- ARATAN, Esra (2002). *XVIII. Yüzyıl Türk Edebiyatında Mahallileşme Akımı ve Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- ARVAS, Emre (2018). *Hoca Neş'et Divânı'nda Mahallî Unsurlar*, Yüksek Lisans Tezi, Düzce: Düzce Üniversitesi.
- ATSIZ, Nihal (1934). XVI. Asır Şairlerinden Edirneli Nazmi'nin Eseri ve Bu Eserin Türk Dili ve Kültürü Bakımından Ehemmiyeti, İstanbul: Arkadaş Basımevi.
- AVŞAR, Ziya (1998). *Edirneli Nazmi: Hayatı-Edebi Kişiliği-Eserleri, Türkî-i Basit ve Gazelleri Dışındaki Nazım Şekil ve Türleri*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- AVŞAR, Ziya (2001). “Türkî-i Basiti Yeniden Tartışmak”, *Bilgi: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 18, s.s. 127-143.

- AVŞAR, Ziya (2009). "Gölge Avıyla Boşalan Bir Sadak: Mahallileşme" *Turkish Studies*, Cilt: 4, Sayı: 5, s.s. 19-33.
- AVŞAR, Ziya (2013). "Edirneli Nazmî'nin Yayınlanmamış Yeni Türki-yi Basit Gazelleri ve Bu Bağlamda Yapay İki Edebi Mesele; Türki-yi Basit ve Mahallileşme", Ahmet Atilla Şentürk Armağanı (Ed: Ahmet Kartal, M. Mahur Tulum), İstanbul: Akademik Kitaplar, s.s. 91-124.
- AYDEMİR, Yaşar (2009). "Yahya Kemal: Geleneği Geliştiren, Dönüştüren Şair" *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, s.s. 1-28.
- AYNUR, Hatice (2009). "Türki-i Basit Hareketini Yeniden Düşünmek", *Turkish Studies*, Cilt: 4, Sayı: 5, s.s. 34-59.
- AYYILDIZ, Mustafa; BİRGÖREN, Hamdi (2003). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- BAHADIR, Savaşkan Cem (2014). "Nedim'in Hikemî Yönü", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 34, s.s. 19-28.
- BANARLI, N. Sami (1998). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt: 2, İstanbul: MEB Yayınları.
- BATİSLAM, H. Dilek (1993). *Nedim Divanı'nda Mahallileşme*, Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi.
- BEK, Kemâl (2004). *Metin İncelemeleriyle Sözlü Yazın Dönemi'nden Tanzimat Dönemi'ne Eski Türk Yazını*, İstanbul: Donkişot Yayınları.
- CANIM, Rıdvan (2000). *Latîfi Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-nuzamâ (İnceleme-Metin)*, Ankara: TTK Basımevi.
- CENGİZ, Halil Erdoğan (1983). *Divân Şiiri Antolojisi*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- ÇAKIM, Burhanettin (1996). "Türkî-i basit Akımı (Basitname)", *Türk Yurdu*, Sayı: 104, s.s. 49-53.
- ÇETİŞLİ, İsmail (2003). *Batı Edebiyatında Edebî Akımlar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- DELİCE, Hacı İbrahim (2007). "Necati Bey ve Türki-i Basit". I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu: "Ölümünün 500. Yılında Şair Necâti Bey Anısına", 15 - 17 Nisan 2007, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.

- DEMİREL, Şener (2009). "XVII. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinin Anlam Boyutunda Meydana Gelen Üslup Hareketleri: Klasik Üslup-Sebk-i Hindî-Hikemî Tarz-Mahallileşme", *Turkish Studies*, Cilt: 4, Sayı: 2, s.s. 246-273.
- DİLÇİN, Cem (1986). "Divân Şiirinde Gazel", *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divân Şiiri)*, Ankara: TDK Yayınları, s.s. 78-193.
- EKRAL, Abdulkadir (2009). *17. Yüzyıl Divan Şiiri Poetikası*, Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- ERDOĞAN, Mehtap (2009). "Divan Şiirinde Mahallileşme Kavramı ve Baki Divanı'nda Bazı Mahalli Unsurlar", *Turkish Studies*, Cilt: 4, Sayı: 5, s.s. 114-165.
- ERGÜN, Sadettin Nüzhet (1931). *Tanzimat'a Kadar Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi ve Nümuneleri*, İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- ERKUL, Rasih (2004). *Eski Türk Edebiyatı*, Ankara: Öğreti Yayınları.
- ERKUL, Rasih (2009). "Mahallileşme ve Nedim'in Şarkıları", *Turkish Studies*, Cilt: 4, Sayı: 5, s.s. 166-181.
- EZİLMEZ, Hüseyin (2019). "Nedim'in Şiirlerinde Mahallileşme", *Kesit Akademi Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 18, s.s. 272-294.
- TURAN, Fikret (2013). "Elyazması Mecmualarda Gündelik Hayat, Güncel Sorunlar ve Günlük Dil: 18. Yüzyıl Osmanlı Edebiyatında Mahallileşmenin Kapsamı", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı: 2, s.s. 343-365.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki (1954). *Divân Şiiri, XV-XVI. Yüzyıllar*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1953). *Şeyh Galip Hayatı, Sanatı, Şiirleri*, İstanbul: Varlık Yayınevi.
- GÜLTEKİN, Hasan (2017). "Nedim'in Hayatı, Şeceresi ve Şairliğine Dair", *Kesit Akademi Dergisi*, Sayı: 3, s.s. 80-126.
- ILGIN, İsmail (2019). "Mahallileşme: Millî Bir Şuur mu? Yoksa Bir Üslup Takipçiliği mi?", *Sosyal Bilimler Bildiriler Kitabı* (Ed. Öznur Gökkaya, İsmail Kılıçaslan, Barış Demir), Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, s.s. 801-808.

[http://www.imascon.com/dosyalar/imascon2019bahar/imascon_sosyal_bildiriler_bahar_cilt_2019.pdf] (E.T: 05.08.2021)

İNCE, Adnan (2018). *Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, Tezkiretü's-şu'arâ* (İnceleme-Metin), Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57124,mirza-zade-mehmed-salim-tezkiretu39s-su39arapdf.pdf?0>) (E.T.: 12.03.2021)

İPEK, Abdulmuttalip (2013). *Nedim'in Sanatı Üzerine Bir Tahlil Denemesi*, Doktora Tezi, Diyarbakır: Fırat Üniversitesi.

İPEK, Birol (2009). "Türkçecilik Akımı ve Temsilcileri", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Cilt: 98, Sayı: 690, s.s. 531-543.

İPEKTEN, Halûk vd. (2017). *Heşt Bihişt, Sehî Beg*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56165,hestbihistpdf.pdf?0&_tag1=03EE5380B678F1063BF0A9ED54D2FA0DD771F0E5&crefer=21A6BC80F9AA5B9A07B689AF607AE7944E43900A2B93534DC8FE56D02E8ADF0D(E.T.: 11.03.2022)

İSEN, Mustafa (2017). *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55739,kunhul-ahbarin-tezkirekismpdf.pdf?0> (E.T.: 11.03. 2022)

İSEN, Mustafa (1997). *Ötelere Bir Ses*, Ankara: Akçağ Yayınları.

KABAKLI, Ahmet (1971). *Türk Edebiyatı*, Cilt: I, İstanbul: Türkiye Yayınevi.

KAPLAN, Yunus (2009). "Sabit Divanı'nda Mahallileşme ve 17. Yüzyıl Sosyal Hayat Unsurları" *Turkish Studies*, Cilt: 4, Sayı: 5, s.s. 209-248.

KARAMANOĞLU, Ali Fehmi (1972). *Türk Dili Nereden Geliyor, Nereye Gidiyor*, İstanbul: Hareket Yayınları.

KAVRUK, Hasan (2003). *Türkçe Mesnevilerde Sebeb-i Te'lif (Eser Yazma Sebebi)*, Malatya: Özserhat Yayıncılık.

KAYABAŞI, Bekir (1997). *Kâf-zâde Fâ'izî'in Zübdetü'l-Eş'ârı*, Doktora Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi.

KILIÇ, Filiz (2018). *Meşâ'irü's-şu'arâ*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59036,asik-celebi-mesairus-suarapdf.pdf?0>

(E.T.: 11.03.2022)

KOCAKAPLAN, Nevbahar (2019). *Nedim'in Gazellerinde Söz Varlığı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi.

KORKMAZ, Zeynep (2009) *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: TDK Yayınları.

KÖKSAL, M. Fatih (2001). *Edirneli Nazmi Mecma'ü'n-Neza'ir (İnceleme-Tenkitledi Metin)*, Doktora Tezi, Cilt:1, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

KÖKSAL, M. Fatih (2002). "Orijinal Bir Şair: Edirneli Nazmî ve Dîvân'ına Yeni Bakışlar", *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 20, s.s. 101-122.

KÖKSAL, M. Fatih (2004). "Edirneli Nazmî'nin Yayınlanmamış Türkî-i Basit Şiirleri", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı: 15, ss. 63-82.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1921). "Millî Edebiyatın İlk Mübeşşirleri", *Tevhîd-i Efkâr Gazetesi*.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1999). *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara: TTK Yayınları.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, (1928). *Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri ve Divân-ı Türkî-i Basit*, İstanbul: Devlet Matbaası.

KURNAZ, Cemal (2003). *Halk Şiiri ve Divan Şiirinin Müşterekleri*, Ankara: Bizim Büro Yayınevi.

KUTLU, Şemsettin (1983). *Divan Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

LEVEND, A. Sırrı (1984). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul: Enderun Kitapevi.

LEVEND, A. Sırrı (1960). *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara: TTK Yayınları.

LEVEND, A. Sırrı (2008). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: TTK Yayınları.

MACİT, Muhsin (2017). *Nedim Divânı*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56214,nedim-divanipdf.pdf?0>

(E.T.: 10.12.2020)

MAZIOĞLU, Hasibe (1965). "Divân Edebiyatında Sadeleşme Akımı", *Türk Dili*, Cilt: 14, Sayı: 165, s.s. 607-612.

- MENGİ, Mine (2005). Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Edebiyat Tarihi-Metinler, Ankara: Akçağ Yayınları.
- MERMER, Ahmet (2006). Türki-i Basit ve Aydınli Visâli'nin Şiirleri, İstanbul: Akçağ Yayınları.
- MERMER, Ahmet (2009). "Türki-i Basit'e Yeni Bir Bakış", *Turkish Studies*, Cilt: 4, Sayı: 5, s.s. 262-278.
- ÖKSÜZ, Y. Ziya (1995). Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi, Ankara: TDK Yayınları.
- ÖZKAN, Mustafa, (1997). "Edirneli Nazmî ve Türki-i Basit Hareketi", *İlmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 5, s.s. 233-245.
- ÖZKIRIMLI, Atilla (1981). "Türk Yazın Tarihinde Akımlar", *Türk Dili Dergisi (Türk Edebiyatında Yazın Akımları Özel Sayısı)*, Sayı: 349, s.s. 411-435.
- ÖZPOLAT, M. Mahmut (2015). *Subhizade Feyzi'nin Hamse'sinde Mahallileşme Akımı Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan: Ardahan Üniversitesi.
- SOYSAL, M. Orhan (1978). Eski Türk Edebiyatı Metinleri, Ankara: Sevinç Matbaası.
- SUNGURHAN, Aysun (2017). Tezkiretü's-şu'arâ, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?0>
(E.T.: 11.03.2022)
- ŞENTÜRK, A. Atilla; KARTAL, Ahmet (2004). Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TARLAN, A. Nihat (1992). Necati Beg Divanı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TEZCAN, Semih (2010). "Divan Şiirinde Türkçe Kaygısı", *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 54, s.s. 255-267.
- TİMURTAŞ, F. Kadri (1981). Tarih İçinde Türk Edebiyatı, İstanbul: Vilâyet Yayınları.
- TULUM, Mertol (2011). 17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı, Ankara: TDK Yayınları.
- TÜREK, Özcan (1976). Divân Şiiri, XIII.-XVI. Yüzyıl, Ankara: Kalite Matbaası.

- ULUDAĞ, Erdoğan (2009). “Dilde Sadeleşme ve Türki-i Basit Hakkında Düşünceler”, *Turkish Studies*, 4, Sayı: 5, s.s. 292-329.
- ÜST, Sibel (2018). Edirneli Nazmî Divânı, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57766,edirneli-nazmi-divanipdf.pdf?0> (E.T.: 08.03.2021)
- ÜZGÖR, Tahir (1983). Edebiyat Bilgileri, İstanbul: Veli Yayınları.
- YAVUZ, Kemal (1983). “XIII-XVI. Asır Dil Yadigarlarının Anadolu Sahasında Türkçe Yazılış Sebepleri ve Bu Devir Müelliflerinin Türkçe Hakkındaki Görüşleri” *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 27, s.s. 9-57.
- YEKBAŞ, Hakan (2009). “Mahallileşme ve Şeyhülislam Yahya”, *Turkish Studies*, Cilt: 4, Sayı: 5, s.s. 319-344.
- YİĞİT, Süleyman (2017). *Lâmi’î’nin Vâmuk u ‘Azrâ Mesnevîsinin Mahallî Unsurlar Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- YÜKSEL, Sedit (1980). Şeyh Galib, Eserlerinin Dil ve Sanat Değeri, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.